

УДК 338.48-2-056.24(100)

Хрущ Ю.М.,
асистент кафедри туризму,
соціально-економічної географії та краєзнавства
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

Іванова В.М.,
асистент кафедри туризму,
соціально-економічної географії та краєзнавства
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

Медведський Р.С.,
студент кафедри туризму,
соціально-економічної географії та краєзнавства
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

ТУРИЗМ ДЛЯ ІНВАЛІДІВ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

У статті проаналізовано сучасні підходи до тлумачення поняття «туризм для людей з інвалідністю», розкрито сутність визначення туризму для інвалідів, визначено та охарактеризовано споживачів туризму для інвалідів.

Ключові слова: туризм для інвалідів, інваліди, доступний туризм, безбар'єрний туризм.

В статье проанализированы современные подходы к определению понятия «туризм для людей с инвалидностью», раскрыта суть определения туризма для инвалидов, определены и охарактеризованы потребители данного вида туризма.

Ключевые слова: туризм для инвалидов, инвалиды, доступный туризм, безбарьерный туризм.

Khrushch Yu.M., Ivanova V.M., Medvedskiy R.S. TOURISM FOR THE DISABLED: CURRENT APPROACHES TO THE DEFINITION

In the article the modern approaches to the interpretation of the term of tourism for people with disabilities are analyzed, the being of the definition of tourism for the disabled is revealed, the users of tourism for disabled customers are defined and characterized.

Key words: tourism for disabled, disabled, accessible tourism, barrier-free tourism.

Постановка проблеми. На туристичних ринках багатьох країн світу відбуваються значні зміни: до загального туристичного простору залучені люди з інвалідністю, а розробка спеціальних туристичних програм з урахуванням доступності для цієї категорії туристів створює рівні можливості для реалізації прав кожної людини на відпочинок. Туризм для такої категорії людей у нашій країні є порівняно новим напрямом діяльності, його соціальна значимість зумовлена, зокрема, тим, що кількість осіб із різними видами інвалідності зростає.

За даними Міністерства соціальної політики, в Україні станом на 1 січня 2015 р. загальна чисельність людей з інвалідністю (без урахування тимчасово окупованих територій Криму та м. Севастополя) становила 2 568 532 особи (або 5,98% у загальній структурі постійного населення країни (42,9 млн. осіб), зокрема: людей з інвалідністю I групи – 251 833 особи, людей з інвалідністю II групи – 915 891 особа, людей з інвалідністю III групи – 1 249 683 особи, дітей з інвалідністю – 151 125 осіб (44% дівчата, 56% хлопчики).

У світі чисельність інвалідів дещо варіюється за різними даними. Згідно з дослідженнями, проведеними Всесвітньою організацією охорони здоров'я, у світі близько 1 млрд. інвалідів [8].

У науковій літературі та законодавстві різних країн існує низка визначень понять «інвалід», «інвалідність». Окрім «своєї» термінології, кожна держава має власні критерії, згідно з якими може надавати чи не надавати статус інваліда. Це лише деякі з причин того, що показники інвалідності важко точно виміряти і визначити на світовому рівні. У законодавстві зарубіжних країн даються різні тлумачення поняття «інвалідність». Наприклад, якщо людина у США отримала інвалідність, це не означає, що інвалідність буде визнана також у Китаї чи Німеччині. Д. Сай вважає, що це певною мірою пов'язано з тим, що у світі ще не досягнуто узгодженості та розуміння у тому, що таке інвалідність. Для позначення інтелектуально неповноцінних людей навіть у країнах, де використовується досить подібна мова, можуть використовуватися принципово різні терміни [6].

У цьому дослідженні під інвалідністю ми пропонуємо розуміти фізичні, розумові або сенсорні дефекти, за яких людина не в змозі самостійно забезпечити повністю або частково потреби нормального особистого і соціального життя.

Туризм для людей з інвалідністю – це нове соціокультурне явище, яке відрізняється низьким ступенем вивченості. Туризм для інвалідів є необхідним видом туризму у кожній країні. Це один із тих видів туризму, що сьогодні найбільш інтенсивно розвиваються. Фахівці у галузі туризму підраховали, що регулярно подорожують 2,5 млн. людей з обмеженими можливостями. Цей ринок поки що важко назвати масовим. Але останні 10 років експерти відзначають динамічне зростання у цьому сегменті туристичного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що вивчення проблеми вітчизняними авторами не можна вважати достатнім. Широкий спектр проблем розвитку туризму для людей з інвалідністю в Україні свідчить про необхідність посиленої і комплексної уваги з боку держави й суспільства. Незважаючи

на наявність розробок як теоретичного, так і науково-практичного характеру, залишаються недостатньо вивченими питання розвитку туризму для людей з інвалідністю в Україні.

Окремі аспекти туризму для людей з інвалідністю були предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема О. Анікеєвої, А. Ахметшина, А. Бавельського, А. Бастрикиної, А. Волошинського, В. Горбацьо, Я. Грибальського, С. Дарсі, Л. Жирак, Г. Зоріна, Е. Лиханос, Т. Скальської, М. Сварника, Д. Смирнової, К. Яковлевої, О. Топалової та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туризм для людей з інвалідністю є досить новим напрямом туризму порівняно з рекреаційним чи пізнавальним, хоча значення термінів, які визначають, що таке туризм для людей з інвалідністю, уже багато років є предметом наукових дискусій.

У процесі суспільно-географічних досліджень феномена туризму для людей з інвалідністю нами було проаналізовано понад 50 специфічних термінів. Ми вважаємо, що відсутність єдиного термінологічного апарату говорить про те, що приділяється мало уваги проблемам інвалідів. А це є одним із стримуючих факторів розвитку туризму для інвалідів.

Проаналізувавши різні джерела інформації, робимо висновок, що, говорячи про туризм для інвалідів, за кордоном найбільш часто вживають такі поняття: «доступний туризм» (accessible tourism), «туризм для усіх» (tourism for all), «безбар'єрний туризм», «туризм для людей з обмеженими можливостями». Отже, виникає потреба уточнити зміст і суть цих термінів. Ураховуючи семантичні особливості мови, вищенаведені терміни мають різні смислові відтінки, а тому їх не завжди можна вважати тотожними.

Термін «туризм, доступний для усіх» закріплений у міжнародних нормативно-правових актах. У 1991 р. Генеральна асамблея ЮНВТО прийняла резолюцію під назвою «Створення можливостей для туризму людям з обмеженими можливостями в дев'яності роки» (Creating Tourism Opportunities for Handicapped People in the Nineties), текст якої був у подальшому поновлений у 2005 р. у Дакарі (Сенегал) і названий «Туризм, доступний для усіх» (Резолюція A/RES/492(XVI)/10). А в Рекомендаціях,

прийнятих на 20-й сесії Генеральної асамблеї ЮНВТО від 11 червня 2013 р. надано таке визначення: «туризм, доступний для усіх, – це форма туризму, що передбачає процес співробітництва учасників туристичного процесу, що дозволяє людям, які мають потребу в доступі, зокрема пов'язану з мобільністю, зором, слухом і когнітивними функціями, функціонувати незалежно, справедливо та доступним шляхом, надання їм розробленого на принципах універсального дизайну продуктів туризму, послуг та середовищ» [8].

Отже, «туризм, доступний для усіх», або доступний туризм, передбачає доступність туристичних об'єктів і установ щодо пристосування та адаптації інфраструктури для людей з обмеженими фізичними можливостями (інвалідів та осіб, що їх супроводжують, тимчасово маломобільних груп населення, літніх людей, осіб із дитячими візочками та ін.).

Основою доступного туризму є універсальний дизайн в архітектурі, принципи якого були сформульовані і реалізовані під керівництвом архітектора Рона Мейса з колегами у NCSU (NCSU – North Carolina State University, Державний університет Північної Кароліни). Універсальний дизайн описаний як «дизайн усіх виробів та умов, що максимально придатний до використання усіма людьми і не потребує будь-якої адаптації чи спеціального проектування». Доступне середовище, створене за принципами універсального дизайну, життєво необхідне 10% населення усього світу, в ньому мають потребу 40% населення і він зручний для усіх. Згідно з позицією Центру з питань універсального дизайну у NCSU принципи можна застосовувати для оцінки наявного дизайну, спрямування процесу подальшого розвитку дизайну та навчання дизайнерів, споживачів використовувати товари та умови оточуючого середовища за більш придатними характеристиками. Рон Мейс сформулював сім основних принципів універсального дизайну.

Австралійський учений Саймон Дарсі у науковій статті «Загальнодержавний життєвий підхід до туризму» (2009 р.) дає такий опис: «доступний туристичний продукт передбачає збільшення кількості туристичних напрямів, продуктів та послуг, що є доступними для усіх

людей незалежно від їхніх фізичних обмежень, інвалідності чи віку».

У свою чергу, Є. Ліханос, О. Байдаков зазначають, що «доступний туризм» асоціюється, зокрема, з фінансовою доступністю. Але для людей з інвалідністю особливу значимість має саме питання доступності фізичної. Таким чином, «доступність» у цьому контексті має більш широке трактування [2].

На наш погляд, термін «доступний туризм» найчастіше характеризується як послуга в галузі туризму для усіх категорій споживачів незалежно від віку, фізичних можливостей конкретної людини або наявності інвалідності. Водночас доступним туризмом часто називають малобюджетні тури. Отже, на нашу думку, цей термін має більш широке, неоднозначне трактування.

Ще одне популярне визначення: безбар'єрний туризм (accessible tourism) – це туризм, доступний для усіх незалежно від постійних або тимчасових обмежень фізичних можливостей. Як вважає один із найвідоміших західних пропагандистів і основоположників цього виду туризму Скотт Райн, безбар'єрний туризм – це насамперед соціальна інтеграція людей з обмеженими можливостями у сучасне суспільство.

Серед праць зарубіжних учених особливий інтерес викликає дисертаційне дослідження Д. Смирнової, яка зазначає, що безбар'єрний туризм – це переміщення осіб із постійно або тимчасово обмеженою здатністю до мобільного пересування та осіб, що їх супроводжують, на територію, відмінну від постійного місця проживання, які мають усі необхідні ресурси для здійснення цілей подорожі. Водночас безбар'єрний туризм – це діяльність підприємств туристичної (і суміжних із нею) індустрії, спрямована на формування і продаж комплексного туристичного продукту, що відповідає додатковим потребам окремих маломобільних категорій туристів (з урахуванням їхнього фізичного і психологічного стану здоров'я), а також людей, які їх супроводжують [7].

Безбар'єрний туризм, на нашу думку, інтуїтивно сприймається як поняття, яке вказує на усунення/адаптацію саме фізичних бар'єрів. Однак останні можуть мати й економічний, і психологічний, і соціальний характер.

Отже, на наш погляд, безбар'єрний туризм – це процес розвитку туризму, що передбачає доступність туризму для широкого кола туристів, не тільки виключно для туристів з інвалідністю, а й для людей із тимчасовими фізичними обмеженнями, їхніх опікунів, членів їхніх сімей, літніх людей. Головною особливістю організації безбар'єрного туризму є урахування всіх потреб та поєднання потреб усіх категорій споживачів, що беруть участь у подорожі.

Н. Маньшина пропонує використовувати термін «інклюзивний туризм» (від фр. «включає у себе», лат. include – «укладаю», «включаю»), що означає процес розвитку туризму, який передбачає доступність туризму для усіх щодо пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристичного показу до різних потреб усіх людей, зокрема інвалідів, літніх осіб, їхніх опікунів та членів сімей, людей із тимчасово обмеженими можливостями, сімей із маленькими дітьми [2].

Є. Лиханос, О. Байдаков зазначають, що інклюзивний туризм ототожнюють із поняттям «усе включено» (all inclusive), коли турпакет містить певний комплекс туристичних послуг [2]. Але цей термін поки що не отримав широкого поширення.

Розрізняють також «реабілітаційний туризм» і «лікувально-оздоровчий» туризм для інвалідів. Такі підходи до визначення туризму для інвалідів розглядаються у контексті реабілітації, оздоровлення, лікування. Туризм для інвалідів часто ототожнюють із лікувальним чи медичним туризмом. Хоча характер втручання у кожному з цих самостійних, на нашу думку, видів туризму різний. Ми ж розглядаємо туризм для людей з інвалідністю не тільки з погляду реабілітації та лікування, а й із позиції рекреації, відпочинку, активного туризму. Фахівцями також вживаються такі поняття, як «туризм для людей з особливими потребами», «туризм для людей з обмеженими фізичними можливостями». Усі ці терміни, на наш погляд, є синонімами й означають доступність туризму щодо пристосування туристичної інфраструктури й об'єктів туристичного показу до потреб інвалідів та маломобільних груп населення (людей із тимчасово обмеженими можливостями).

О. Анікеєва, Ю. Анісімова відзначають, що на туристичному ринку можна знайти різні пропозиції для людей з інвалідністю: «подорожі для інвалідів», «паратуризм», «інвалідний туризм», «туризм глухих», «туризм сліпих» [1; 2].

С. Євсєєв вводить поняття «адаптивний туризм», розуміючи його як туризм для інвалідів та осіб із відхиленнями у стані здоров'я, новий вид адаптивної рухової реакції, фізичної реабілітації, оздоровлення і соціальної інтеграції зазначеної категорії людей [5]. Є. Сигида, І. Лук'янова зазначають, що адаптивний туризм – це реабілітаційний напрям розвитку туристичних послуг, і пропонують таке визначення: адаптивний туризм – це комплекс взаємовідносин соціального, спортивно-оздоровчого, медичного, психологічного чи іншого характеру, що зумовлюють специфіку туристичного продукту під час надання туристичних послуг особам з особливими потребами. Науковці наголошують, що основне призначення адаптивного туризму полягає у тому, щоб сприяти рішенням задач надання рівних можливостей для осіб з особливими потребами у туристичних послугах із метою їх повної соціальної інтеграції.

О. Топалова дає таке визначення: адаптивний туризм – це відносно новий вид туристичної діяльності, розрахований на людей з обмеженими фізичними можливостями, який є видом адаптивної рухової рекреації та сприяє фізичній реабілітації, оздоровленню та соціальній інтеграції особливої соціальної категорії населення.

Усі суперечки щодо визначення створені нестандартністю і невизначеністю термінології. Слід зауважити, що в основі багатьох дефініцій інвалідно-туристичної проблематики лежать терміни, пов'язані з інвалідизацією, доступністю та адаптацією.

Деякі вчені відносять інвалідний туризм до категорії соціального туризму. С. Панченко розглядає туризм для інвалідів як важливий фактор у розвитку туризму загалом. До категорії соціального туризму вчений зараховує туристів-інвалідів та інші соціально вразливі верстви населення.

У свою чергу, А. Бавельський, Г. Зоріна, А. Ручін також вважають, що інвалідний туризм є одним із сегментів соціального туризму.

На думку В. Квартальнова, головною метою соціального туризму є створення умов для подорожей інвалідам, пенсіонерам та ін. [3; 4].

На нашу думку, у певному сенсі туризм для людей з інвалідністю є частиною соціального туризму; це два взаємопов'язаних види надання можливості користування туристичними послугами соціально незахищеним категоріям людей, які потребують пільг соціального характеру. Ми вважаємо, що соціальний туризм – це туризм, субсидійований із держави, однією із метою якого є створення пільг та умов для подорожі інвалідам, пенсіонерам та іншим незахищеним верствам населення, але виокремлюємо туризм для інвалідів як самостійний вид туризму.

Наявність усіх цих пропозицій і різноманітність термінів говорить про те, що досі єдиного визначення, закріпленого у нормативно-правових документах, а значить, і відображення багатогранності та специфіки цього виду туризму немає. В Україні для його визначення найчастіше використовують поняття «туризм для людей з обмеженими можливостями», «туризм неповносправних», «туризм для людей з інвалідністю», «адаптивний туризм». Суть цих визначень зводиться до того, що в них розглядається вид туризму, розрахований на людей з обмеженими можливостями здоров'я.

Аналіз законодавства та наукової літератури щодо туризму показав, що в Україні нині не існує загальноприйнятого визначення туризму для людей з інвалідністю, а наявні підходи до його визначення не мають глибокого дослідження, яке розкривало б сутність цього явища. В Україні понятійний апарат у галузі туризму для людей з інвалідністю не закріплені у будь-яких нормативних актах або законах. Лише в Законі України «Про туризм» (ст. 4) за видом туризму розрізняють, зокрема, туризм для інвалідів.

Водночас варто вказати на відхід у Європі від терміна «інвалід» (англ. *invalid*), у вживання вводиться поняття «люди з обмеженими можливостями», або «люди з особливими потребами». Ми вважаємо можливим використовувати поняття «людина з обмеженими можливостями здоров'я», або «людина з особливими потребами», замість поняття «інвалід», адже, на нашу думку, ці терміни більш коректні, оскільки послаблюють поділ на «здорових» і «хворих» і не викликають жалість або негативних емоцій.

Отже, з метою усунення можливості неточного або неоднозначного трактування наведених понять, на наш погляд, логічно зупинитися на терміні «туризм для людей з інвалідністю» (інвалідний туризм, туризм для людей з обмеженими фізичними можливостями, туризм для людей з обмеженими можливостями здоров'я). Визначити автора, що вперше використав цей термін, нам не вдалося.

Ми пропонуємо використовувати таке визначення туризму для людей з інвалідністю, яке найбільш повно, на наш погляд, відображає суть цього поняття. Туризм для людей з інвалідністю – це процес розвитку туризму, суб'єктом якого є особа з обмеженими можливостями здоров'я (інвалід), який передбачає доступність туризму для інвалідів усіх нозологій щодо пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристичного показу до різних потреб людей із постійно або тимчасово обмеженими фізичними, психічними, сенсорними можливостями здоров'я. Водночас це вид діяльності, бізнес, спрямований на надання туристичного продукту, інформації, окремих туристичних послуг з урахуванням потреб у доступі й організації цих послуг для інвалідів та людей із тимчасово обмеженими можливостями здоров'я.

Ми виокремлюємо три цільові групи споживачів туризму для людей з інвалідністю: інваліди, мало мобільні групи населення, що є безпосередніми споживачами послуг цього виду туризму, та особи, які їх супроводжують (рис. 1).

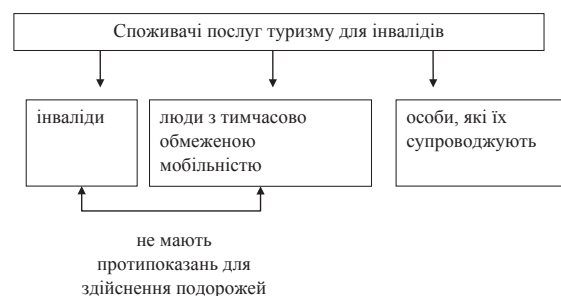

Рис. 1. Класифікація споживачів туризму для інвалідів

У рамках цього дослідження під мало мобільною групою осіб пропонується розуміти категорію туристів, які мають обмеження щодо пересування, пов'язані, як правило, зі станом здоров'я (особи з тимчасовими травмами).

Водночас слід зазначити, що не всі категорії інвалідів і мало мобільних груп осіб можуть вважатися споживачами послуг цього виду туризму. Так, наприклад, інвалід першої групи, повністю обмежений у пересуванні (у разі захворювання на церебральний параліч), із нестійким емоційним і психічним станом і/або який перебуває на безперервному медикаментозному апаратному забезпеченні в медичному стаціонарі, не може бути споживачем туристичних послуг унаслідок неможливості його транспортування, розміщення та надання інших туристичних послуг поза медичною установою.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, створення умов для забезпечення доступності туристичних послуг інвалідам виходить сьогодні на одне з перших місць у системі стратегічних цілей розвитку туризму багатьох країн. У зв'язку з цим теоретичні та методичні проблеми туризму для людей з інвалідністю усе активніше розглядаються дослідниками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева И.В. Геоэкологические основы природного паратуризма / И.В. Андреева // Мир науки, культуры, образования. – 2013. – № 2 (39). – С. 304–307.

2. Аникеева О.А. Россия без барьеров: туризм, доступный для всех / О.А. Аникеева, Ю.А. Анисимова // Сервис в России и за рубежом. – 2011. – Т. 25. – № 6. – С. 17–21.

3. Бавельский А.Д. Доступная среда как фактор развития и безопасности безбарьерного туризма / А.Д. Бавельский, И.В. Зорин, А.И. Сеселкин // Туризм: право и экономика. – 2012. – № 1. – С. 2–5.

4. Бавельский А.Д. Безбарьерный туризм в Москве : [учеб.-метод. пособ.] / А.Д. Бавельский, Г.И. Зорина, А.А. Ручин ; под науч. ред. И.В. Зорина ; Ком-т по туризму и гостин. хозяйству г. Москвы. – М. : Логос, 2011. – 168 с.

5. Евсеев С.П. Технологии физкультурно-спортивной деятельности в адаптивной физической культуре / С.П. Евсеев, О.Э. Аксенова. – М. : Советский спорт, 2007. – 296 с.

6. Сай Д. Отношение к людям с ограниченными возможностями: Китайская Народная Республика, Япония и Индия / Д. Сай // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2013. – № 1. – С. 117–130.

7. Смирнова Д.Б. Безбарьерный туризм: основные понятия, перспективы развития / Д.Б. Смирнова, Ю.С. Смородина // World economy, finances and investments : сб. матер. II Междунар. науч.-практ. конф. – 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.asconf.com/view_arhiv.php?konf=World%20economy,%20finances%20and%20investments.%20vol.%202&sek=%DD%EA%EE%ED%EE%EC%E8%EA%E0&stt=461&lang=rus.

8. UNWTO [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www2.unwto.org/ru>.